

Yaroslav Stakhurskyi
Anastasiia Rukavitsyna

Prosinec
Lexikologie 2025–2026

Slovník české frazologie a idiomatiky

Autorský kolektiv:

prof. PhDr. František Čermák, DrSc., PhDr. Vlasta Červená, PhDr. Miloslav Churavý, PhDr. Jaroslav Machač, Vladimír Mejstřík

Základní bibliografické údaje

- **Autorský kolektiv:** prof. PhDr. František Čermák, DrSc., PhDr. Vlasta Červená, PhDr. Miloslav Churavý, PhDr. Jaroslav Machač, Vladimír Mejstřík
- **Jméno slovníku:** Slovník české frazeologie a idiomatiky 1–4
- **Místo vydání:** Praha
- **Rok vydání:** 2009
- **Nakladatelství:** Leda

Charakteristika zachycené slovní zásoby

Dílo mapuje celou oblast české frazeologie a idiomatiky, rozdělenou systematicky do čtyř svazků podle formální a funkční povahy výrazů:

- **1. díl** – Přirovnání: Zachycuje ustálená srovnání s formálními spojkami jako/než (např. bílý jako stěna, mlčet jako hrob). Jde o nejstabilnější a nejfrekventovanější vrstvu české idiomatiky.
- **2. díl** – Výrazy neslovesné: Frazémy, které ve větě fungují jako podstatná jména, přídavná jména či příslovce (černá ovce, páté kolo u vozu).
- **3. díl** – Výrazy slovesné: Nejobsáhlejší svazek. Obsahuje frazémy, jejichž jádrem je sloveso a které vyjadřují činnost, stav nebo změnu stavu (hodit flintu do žita, nechat někoho na holičkách, mít máslo na hlavě).
- **4. díl** – Výrazy větné: Zachycuje útvary s platností celé věty. Zahrnuje přísloví (Ráno moudřejší večera), pořekadla, pranostiky a tzv. fatické fráze používané v běžném hovoru (Dobré ráno; Měj se; Co je?)

Rozsah

Celé dílo v edici z roku 2009 je výrazně rozšířené oproti starším vydáním (z 80. a 90. let).

Celkový rozsah: Soubor obsahuje přes 25 000 heslových statí, které popisují více než 40 000 významů a variant.

Dílčí odhady pro svazky:

- Přirovnání: cca 4 500 hesel.
- Výrazy neslovesné: cca 4 500 hesel.
- Výrazy slovesné: přes 12 000 hesel.
- Výrazy větné: cca 5 000 hesel.

Zásady zpracování

Slovník je unikátní svým důsledným lingvistickým zpracováním, které kombinuje tradiční lexikografii s moderními korpusovými metodami.

- **Korpusová data:** Zpracování vychází z reálného úzu doloženého v Českém národním korpusu (slovník neobsahuje vymyšlené příklady, ale reálné věty).
- **Hnízdování hesel:** Hesla nejsou řazena mechanicky podle prvního slova, ale podle tzv. klíčového slova (zpravidla první podstatné jméno ve výrazu, u větných výrazů první plnovýznamové slovo). To umožňuje vidět sémantické vazby (např. pod heslem Hlava najdete desítky frazémů).
- **Vícejazyčnost:** Každé heslo obsahuje ekvivalenty ve čtyřech světových jazycích (angličtina, němčina, francouzština, ruština), což ze slovníku činí i nástroj překladový.
- **Struktura hesla:** Definice významu, stylistické příznaky (hovorové, vulgární, knižní), gramatické varianty a transformace, příklady užití.
- **Rejstříky:** Každý svazek obsahuje index, který umožňuje vyhledat výraz i podle jiných slov než jen podle slova klíčového (např. podle slovesa).

Komu je určen?

Cílová skupina je u kompletu velmi široká, neboť pokrývá všechny aspekty jazyka od běžné konverzace po literární styl:

- **Bohemisté a lingvisté:** Základní referenční příručka pro výzkum češtiny.
- **Překladaelé a tlumočníci:** Díky cizojazyčným ekvivalentům je nepostradatelný pro převod idiomatiky, která je při překladu nejobtížnější.
- **Cizinci (studenti češtiny):** Pomáhá pochopit "skryté" významy, které nelze odvodit z jednotlivých slov.
- **Spisovatelé a novináři:** Zdroj inspirace a ověření správného znění ustálených spojení.
- **Široká veřejnost:** Pro každého, kdo se zajímá o bohatství a obraznost českého jazyka.

Kontext, okolnosti sestavování a vzniku

Předmluva k 2. svazku Slovníku české frazeologie a idiomatiky (Výrazy neslovesné)

Tento svazek Slovníku české frazeologie a idiomatiky (SČFI) je druhou, (tak jako ostatní svazky) relativně samostatnou součástí komplexního lexikografického popisu frazeologie a idiomatiky českého jazyka.

Slovník, zahrnující i synonyma, antonyma a cizojazyčné ekvivalenty (v angličtině, němčině, francouzštině a ruštině), má současně povahu slovníku synonymického a překladového.

PhDr. František Čermák

Vznikl v Ústavu pro jazyk český (v oddělení současné lexikografie) v koordinované spolupráci s kolektivem pracovníků Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (z oddělení češtiny pro cizince).

K této spolupráci došlo na konci 70. let 20. století s cílem urychlit dokončení slovníkové příručky, jejíž potřeba je po léta zjevná.

První svazek SČFI, zpracovaný autorsky a redakčně do konečné podoby kolektivem FF UK a poprvé vydaný v r. 1983, představuje česká přirovnání.

V něm je obšírněji podána jak koncepce celého slovníku, tak i pojetí frazeologie a idiomatiky, relevantní pro výběr i vlastní zpracování frazeologických jednotek.

Třetí svazek z téhož pracoviště obsahuje frazémy verbální. Jednotné zpracování zajišťuje společná hlavní redakce.

PhDr. Jaroslav Machač

Seznam zkratek a značek

Seznam zkratek a značek	
A	opozitum, antonymum
(A)	adjektivum, přídavné jméno
adj.	adjektivum, adjektivní
Adj	adjektivizace
adv.	adverbium, adverbiální, příslovce
Adv	adverbializace
(Adv)	adverbium, příslovce
aj.	a jiné
akuz.	akuzativ, 4. pád
angl.	anglický, angličtina
ap., apod.	a podobně, a podobný
bás	básnický, -y
bibl.	biblický
Cf	confer! = srovnej!, výrazy významově blízké
čas.	časový
čast.	častěji
část.	částice
čes.	český
dat	dativ, 3. pád
dř.	dříve
důraz.	důrazný, -ě
důsl.	důsledkový
dův.	důvěrný, -ě
emoc.	emocionální, -ě
euf.	eufemistický, -y
eval.	evaluativní, hodnotící
event.	eventuální, -ě, případný, -ě
expr.	expresivní, -ě
fakt.	faktuální, pravdivostní
fam.	familiární, -ě
fem.	femininum, rod ženský
fr.	francouzský, francouzština
fut.	futurum, budoucí čas
gen.	genitiv, 2. pád
hanl.	hanlivý, -ě
hist.	historický, -y
hl.	hlavní, -ě
imp.	imperativ, rozkazovací způsob
ind.	indikativ, oznamovací způsob
tj.	to jest
tzv.	takzvaný
urč.	určitý
ust.	ustálený
účel.	účelový
účink.	účinkový
úř.	úřední, úředně
V	verbum, sloveso
var.	varianta
verb.	verbální, slovesný
Verb	verbalizace
vok.	vokativ, 5. pád
volunt.	voluntativní, volní
vulg.	vulgární, -ě
vyj.	vyjadřuje, vyjadřující
vyluč.	vylučovací
vymez.	vymezovací
výjimk.	výjimkový
význ.	význam, významový
vztaž.	vztažný
zast.	zastarávající
zájm.	zájmeno, zájmenný
záp.	zápor, záporný, -ně
zhrub.	zhrubělý, zhruběle
zkr.	zkratka, zkratkový
znevaž.	znevažující
zprav.	zpravidla
způsob.	způsobový
zř.	zřídka
zřet.	zřetelový
zvl.	zvláště, zvláštní
žen.	ženský
žert.	žertovný, -ě
živ.	životný, -ě
1:	první význam (v), obdobně 2: , 3:
!	symbol uvádějící překladový ekvivalent jiné obecné frazeologické struktury
/	uvádí alternující paradigmatickou variantu
()	obsahuje: – stylovou charakteristiku – vypustitelnou syntagmatickou variantu – kontext a valenci – fakultativní část výkladu – překladový ekvivalent idiomatický jen v širším smyslu – bližší určení překládaného odstínu – omezení gramatické platnosti
0	symbol uvádějící negativní gramatickou charakteristiku
♦	symbol uvádějící další údaje o úzu, etymologii aj.
■	symbol uvádějící oddíl synonym, opozit a dalších ekvivalentů
Ⓐ, Ⓝ, Ⓕ, Ⓡ	symboly uvádějící příslušné překlady hesla

lidské moře

(kniž; expr; 2. bás) 0 pl

1. *velké množství shromážděných (a zprav. se pohybujících) lidí (na něj. prostranství)* 2. *lidstvo (ve své čínorodosti)* 1. Shlížel na to kolotající lidské m. pod sportovní tribunou. 2. To lidské m. nezná odpočinu (Neruda). ■ S lidské mraveniště Cf lidský mumraj; nescíslné množství; hlava na hlavě

Ⓐ 1. the human sea 2. the sea of mankind
Ⓔ Menschenmenge Ⓕ marée humaine Ⓡ 1. море людей

širé moře

(kniž) 0 pl

rozlehlá, nepřehlédnutelná mořská hladina do široka a daleka se volně rozprostírající, popř. nikde neuzavřená, neohraničená břehem Po hodině plavby jsme se octli na širém m-i.

Ⓐ the high seas; the open sea Ⓔ offenes / weites / freies Meer Ⓕ pleine mer Ⓡ открытое море

vzdušné moře viz vzdušný oceán

vzdušný oceán n. vzdušné moře

(kniž; expr) 0 pl

vzdušný prostor nad zemí, zvl. jako místo pro leteckou dopravu Vzdušný o. protkávají linky leteckých společností. ■ Cf vzdušný prostor

Ⓐ air space Ⓔ Luftraum Ⓕ l'espace aérien
Ⓡ ВОЗДУШНЫЙ ОКЕАН

Stylistické a gramatické charakteristiky

Tyto zkratky popisují, jak a kdy se dané slovo používá:

- kniž = knižní (výraz používaný spíše v psaném textu a literatuře, ne v běžném hovoru)
 - expr = expresivní (citově zabarvený výraz)
 - bás = básnický (poetický výraz)
 - 0 pl = bez plurálu (nulový plurál – slovo se v tomto významu netvoří v množném čísle, tzv. singulare tantum)
- S (za černým čtverečkem) = Synonymum
Cf = z latinského confer, česky srovnej

Děkujeme za pozornost!